МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ КУЛЬТУРЫ І МАСТАЦТВАЎ

СТАРАСЛАВЯНСКАЯ МОВА

Праграма для студэнтаў спецыялізацыі
“бібліятэказнаўства і бібліяграфія, беларуская мова і літаратура”
факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Мінск 2007

Распрацавала
А.А. Жалуновіч кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры БДУ культуры і мастацтваў

Рэцэнзенты
Т.П.Казакова кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры гісторыі літаратуры БГУ
С.А.Паўлава кандыдат філалагічных навук, дацэнт БДУ культуры і мастацтваў

Рэкамендавана да выдання прэзідыумам вучэбна-метадычнай рады БДУ культуры і мастацтваў (пратакол № ад 2007 г.)

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

УСТУП

Дысцыпліна “Стараславянская мова” з’яўляецца важным звяном у прафесійнай падрыхтоўцы высокакваліфікаванага настаўніка беларускай мовы. Яна з’яўляецца своеасаблівымі ўводзінамі ў славянскую філалогію. Засваенне звестак пра сістэму старажытнай кніжна-пісьмовай мовы славян забяспечвае неабходны пераход для вывучэння гістарычнай граматыкі беларускай мовы, гісторыі беларускай літаратурнай мовы, а праз іх – курса сучаснай беларускай мовы.

Мэтавыя ўстаноўкі гэтай дысцыпліны звязаны не толькі з лінгвістычнымі і агульнафілалагічнымі задачамі, але маюць вялікае грамадска-выхаваўчае значэнне.

Па-першае, курс мае на мэце закласці асновы ведаў экстралінгвістычнага характару: звесткі пра дзейнасць першаасветнікаў Кірыла і Мяфодзія, пра славянскія народы і мовы, пра моўную блізкасць і роднасць славянскіх народаў, пра ўмовы ўзнікнення пісьменнасці ва ўсходніх славян, пра месца старажытных славянскіх пісьмовых помнікаў, пра старaславянскія азбукі (глаголіцу і кірыліцу).

Па-другое, старaславянская мова раскрывае асноўныя заканамернасці развіцця фанетычнай сістэмы і граматычнага ладу на моўных з’явах і фактах, без ведання якіх тлумачыць шматлікія асаблівасці сучаснай беларускай літаратурнай мовы і сучасных народных гаворак вельмі складана.

Па-трэцяе, для будучых настаўнікаў гэтая дысцыпліна мае не толькі адукацыйна-тэарэтычнае, але і практычнае значэнне. Атрыманыя веды і навыкі аналізу фанетычных, марфалагічных і лексічных асаблівасцей забяспечваюць прафесійную падрыхтоўку настаўніка і дапамагаюць яму ў практычнай школьнай працы.

У лекцыйны курс курса ўваходзяць толькі асноўныя пытанні праграмы. Лексічныя і сінтаксічныя з’явы старажытнага часу разглядаюцца ў працэсе аналізу і чытання тэкстаў на семінарскіх занятках. Шэраг тэм інфармацыйнага характару выносіцца для самастойнага вывучэння па прапануемай выкладчыкам літаратуры.

Па заканчэнні курса “Старaславянская мова” студэнты павінны *мець уяўленне аб*:

– значэнні кірыла-мяфодзіеўскіх традыцый для славянскага свету;
– гістарычных умовах утварэння і развіцця старaславянскай мовы;
– месцы і значэнні старaславянскай мовы ў сістэме філалагічнай падрыхтоўкі;
– праславянскай мове як дапісьмовай фазе развіцця славянскіх моў;
– ролі пісьмовых крыніц для лінгвістычнага аналізу;
– графічнай сістэме славян;
– гукавой сістэме старaславянскай мовы;
– марфалагічным ладзе старaславянскай мовы;
– сінтаксічным ладзе старaславянскай мовы;

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Студэнты павінны *ўмець:*

– карыстацца тэрмінамі і паняццямі навучальнага курса;
– выкарыстоўваць веды па старaславянскай мове ў вывучэнні сучаснай мовы і літаратуры;
– выкарыстоўваць атрыманыя тэарэтычныя веды ў практычнай дзейнасці;
– валодаць галоўнымі фактамі тэарэтычнага курса;
– вызначаць моўныя асаблівасці пры перакладзе старaславянскіх тэкстаў;

По вучэбным плане на курс "Стараславянская мова" адводзіцца 26 гадзін лекцыйных, семінарскіх заняткаў. На самастойную работу – 2 гадзіны.

Кантроль ведаў ажыццяўляецца на семінарскіх занятках і ў форме лабараторных работ пасля праходжання пэўных тэм курса.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН
курса "Стараславянская мова"

Раздзелы і тэмы	Колькасць гадзін			
	усяго	лекц.	сем.	самаст. работа
1	2	3	4	5
Раздзел 1. Уводзіны				
Тэма 1. Прадмет і задачы дысцыпліны. Гісторыя ўзнікнення і развіцця стараславянскай пісьменнасці. Дзейнасць Кірылы і Мяфодзія	1	1		
Тэма 2. Славянскія азбукі. Старажытныя пісьмовыя помнікі глагалічнага і кірылаўскага пісьма	2		1	1
Раздзел 2. Фанетыка				
Тэма 3**.** Асаблівасці вакалізму і кансанантызму ў праславянскай гукавой сістэме позняга перыяду.	2	1	1	
Тэма 4. Характарыстыка і паходжанне галосных гукаў стараславянскай мовы	1	1		
Тэма 5. Змяненні галосных гукаў у стараславянскай мовы	1	1		
Тэма 6. Характарыстыка і паходжанне зычных гукаў стараславянскай мовы	2	2		
Тэма 7. Змяненні зычных гукаў у стараславянскай мове	2	1	1	

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Раздзел 3. Марфалогія				
Тэма 8. Характарыстыка лексічнага складу і марфалагічнага ладу стараславянскай мовы	1	1		
Тэма 9. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі, асновы, асаблівасці тыпаў скланення, сінтаксічныя функцыі	4	3	1	
Тэма 10. Займеннік. Разрады, марфалагічныя асаблівасці, скланенне і сінтаксічныя функцыі займеннікаў	1	1		
Тэма 11. Прыметнік. Разрады, формы, асаблівасці скланення, ступені параўнання, сінтаксічная роля прыметнікаў ў сказе	1	1		
Тэма 12. Лічэбнік (словы з лікавым значэннем). Асаблівасці словаўтварэння, сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікамі і функцыянавання ў сказе	1	1		
Тэма 13. Дзеяслоў. Словаўтварэнне, граматычныя катэгорыі і формы. Асаблівасці спражэння тэматычных і нетаматычных дзеясловаў	3	3		
Тэма 14. Тыповыя разнавіднасці дзеяслоўных формаў і іх роля ў сказе	1	1		
Тэма 15. Прыслоўе. Утварэнне і значэнне. Службовыя часціны мовы	1			
Раздзел 4. Сінтаксіс				
Тэма 16. Асаблівасці сінтаксісу стараславянскай мовы	4	2	1	1
Усяго	28	20	6	2

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

СТАРАСЛАВЯНСКАЯ МОВА

Раздзел 1. Уводзіны

Тэма 1. Прадмет і задачы дысцыпліны

Прадмет і задачы курса “Стараславянская мова” ў сістэме філалагічнай падрыхтоўкі спецыялістаў па роднай мове і літаратуры. Месца стараславянскай мовы сярод іншых славянскіх моў. Крыніцы вывучэння стараславянскай мовы. Дзейнасць славянскіх першаасветнікаў Кірылы і Мяфодзія.

Тэма 2. Славянскія азбукі і помнікі

Славянскія азбукі, іх паходжанне. Гукавое і лікавае значэнне літар кірыліцы. Дыякрытычныя (надрадковыя) знакі. Характарыстыка помнікаў стараславянскай мовы (глагалічныя і кірылаўскія).

Самастойная работа: Характарыстыка галоўных крыніц вывучэння стараславянскай мовы (рэферат).

Раздзел 2. Фанетыка

Тэма 3. Асаблівасці вакалізму і кансанантызму ў праславянскай гукавой сістэме позняга перыяду.

Асаблівасці фанетычнай сістэмы праславянскай мовы: сістэма галосных (вакалізм), сістэма зычных (кансанантызм), асобныя галосныя. Тэндэнцыя да ўзыходнай гучнасці складу. Тэндэнцыя да гармоніі складу. Адметнасць праславянскага націску і інтанацыі.

Тэма 4. Характарыстыка і паходжанне галосных гукаў стараславянскай мовы

Сістэма галосных гукаў стараславянскай мовы: паводле месца (пярэдняга і непярэдняга раду) і спосабу (верхняга, сярэдняга і ніжняга пд’ёму) ўтварэння; паводле працягласці гучання (доўгія, кароткія і звышкароткія).

Паходжанне галосных гукаў стараславянскай мовы: а) у выніку тэндэнцыі да пераўтварэння колькасных адрозненняў індаеўрапейскіх галосных у якасныя; б) у выніку дзеяння тэндэнцыі да ўзыходнай гучнасці складу; в) у выніку пераўтварэння колькасных адрозненняў індаеўрапейскіх галосных у якасныя і ў выніку дзеяння тэндэнцыі да ўзыходнай гучнасці складу.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Тэма 5. Змяненні галосных гукаў у стараславянскай мовы

Пазіцыйныя змяненні галосных гукаў. Рэдукаваныя **ь,ъ** і іх лёс. Вынікі працэсу страты рэдукаваных. Галосныя ў пачатку слова. Чаргаванні галосных гукаў: колькасныя, якасныя і чаргаванні, абумоўленыя манафтангізацыяй дыфтонгаў і дыфтангічных спалучэнняў. Спалучэнне плаўных **r(р) і l(л)** з галоснымі. Змяненне дыфтангічных спалучэнняў ***or, *ol, *er, *el** паміж зычнымі. Змяненне дыфтангічных спалучэнняў ***or, *ol** у пачатку слова перад зычнымі. Праславянскія спалучэнні ***rъ, *lъ, *rь, *lь,** ў стараславянскай ды іншых славянскіх мовах.

Тэма 6. Характарыстыка і паходжанне зычных гукаў старaславянскай мовы

Сістэма зычных гукаў старaславянскай мовы: а) паводле месца ўтварэння (губныя і язычныя); б) паводле спосабу ўтварэння (фрыкатыўныя, выбухныя, афрыкаты, праходна-змычныя і зычныя складанай артыкуляцыі); в) ад удзелу голасу і шуму санорныя (сярод іх - насавыя) і шумныя; г) паводле цвёрдасці-мяккасці (цвёрдыя, а сярод іх – заднеязычныя **[г], [к], [х]**), мяккія. Складаўтваральныя плаўныя.

Паходжанне цвёрдых зычных гукаў старaславянскай мовы. Паходжанне мяккіх зычных гукаў старaславянскай мовы. Памякчэнне зычных перад галоснымі пярэдняга раду: першая палаталізацыя, другая палаталізацыя, трэцяя палаталізацыя.

Тэма 7. Змяненні зычных гукаў у старaславянскай мовы

Спрашчэнне груп зычных. Дысіміляцыя ў спалучэннях **dt** і **tt.** Змяненне спалучэнняў **sk (ск), zg (зг), kt (кт), gt (гт)** перад галоснымі пярэдняга раду. Пямякчэнне зычных перад **[j]**. Палаталізацыя губных зычных пад уздзеяннем **[j]**. Змяненні ў канцы слова.

Раздзел 3. Марфалогія

Тэма 8. Характарыстыка лексічнага складу і марфалагічнага ладу старaславянскай мовы

Агульная характарыстыка марфалагічнага ладу старaславянскай мовы. Гістарычная сувязь словазмянення і словаўтварэння. Сродкі ўтварэння слоў і словаформаў. Лексічныя запазычанні старaславянскай мовы. Фразеалагічны фонд старaславянскай мовы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Тэма 9. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі, асновы, асаблівасці тыпаў скланення, сінтаксічныя функцыі

Словаўтварэнне назоўнікаў. Катэгорыі роду, ліку, склону. Узнікненне катыгорыі адушаўлёнасці. Скланенне назоўнікаў з асновай на ***a**, ***ja,** на ***ŏ**, ***jŏ,** на ***ŭ,** на ***ĭ,** на ***ū,** на зычны **(n, r, s, nt).** Узаемадзеянне тыпаў скланення назоўнікаў. Сучасная парадыгма скланення назоўнікаў і яе адносіны да старажытных тыпаў іменнага скланення. Сінтаксічная роля назоўніка ў старславянскай мове.

Тэма 9. Займеннік. Разрады, марфалагічныя асаблівасці, скланенне і сінтаксічныя функцыі

Разрады займеннікаў і іх марфалагічныя асаблівасці. Словаўтварэнне займеннікаў. Скланенне асабовых займеннікаў і зваротнага займенніка **сєбє**. Спосабы выражэння 3-асобы. Скланенне неасабовых займеннікаў (займеннае скланенне). Паходжанне канчаткаў займеннікавага скланення. Сінтаксічныя функцыі займенніка ў сказе.

Тэма 10. Прыметнік. Разрады, формы, асаблівасці скланення, утварэнне ступеней параўнання, сінтаксічная роля ў сказе

Разрады прыметнікаў па значэнні і іх словаўтварэнне. Скланенне іменных (кароткіх) і поўных прыметнікаў. Утварэнне ступеняў параўнання прыметнікаў. Сінтаксічная роля прыметнікаў у старславянскай мове.

Тэма 11. Лічэбнік. Асаблівацi словаўтварэння, скланення, сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікам і функцыянавання ў сказе

Словы з лікавым значэннем у старславянскай мове. Асаблівасці скланення асобных груп лічыльных слоў. Паходжанне складаных і састаўных лікавых назваў (ад 11 і далей). Фарміраванне катэгорыі лічэбніка як асобнай часціны мовы. Характарыстыка парадкавых, дробавых і зборных лічэбнікаў. Лічэбнік як з’ява старaславянскага сінтаксісу.

Тэма 12. Дзеяслоў. Словаўтварэнне, граматычныя катэгорыі і формы дзеясловаў старэйшай пары

Граматычныя катэгорыі і форма дзеяслова. Абвесны лад дзеяслова. Формаўтваральныя дзеяслоўныя асновы. Асабовыя формы цяперашняга часу

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

дзеясловаў нетэматычнага і тэматычнага спражэння. Сістэма формаў прошлага часу простыя (аорыст, імперфект) і складаныя (перфект, плюсквамперфект); Сістэма формаў будучага часу (будучы просты, будучы складаны I, будучы складаны II). Формы ірэальных ладоў: загадны і ўмоўны. Зваротныя формы дзеяслова. Неспрагальныя (іменныя) формы дзеяслова (інфінітыў і супін).

Тэма 13. Тыповыя разнавіднасці дзеяслоўных формаў і іх роля ў сказе

Гісторыя дзеепрыметных формаў. Утварэнне і скланенне іменных (нячленных) і поўных (членных) дзеепрыметнікаў незалежнага і залежнага стану. Сінтаксічныя функцыі дзеяслоўных форм.

Тэма 14. Прыслоўе. Утварэнне, значэнне і сінтаксічная роля ў сказе

Асаблівасці фарміравання прыслоўя як часціны мовы. Словаўтварэнне прылоўяў (адыменныя прыслоўі і афіксальныя вытворы). Ускосныя склоны назоўнікаў. Сінтаксічная роля прыслоўяў у старaславянскай мове.

Тэма 15. Службовыя словы. Выклічнікі

Прыназоўнікі (невытворныя і вытворныя). Злучнікі простыя і складаныя. Злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі ў старaславянскай мове. Часціцы. Іх роля ў старaславянскім сказе.

Раздзел 4. Сінтаксіс

Тэма 16. Асаблівасці сінтаксісу старaславянскай мовы

Агульная характарыстыка сінтаксісу старaславянскай мовы. Развіццё розных тыпаў простых сказаў. Спосабы выражэння дзейніка і выказніка. Дадатковы дзеяслоўны член сказа: інфінітыў, супін, родны склон пры супіне. Даданыя члены сказа ў старaславянскай мове. Складаназлучаныя, складаназалежныя і бяззлучнікавыя сказы ў старaславянскім сінтаксісе. Зварот “давальны самастойны”.

Самастойная работа: Рэшткі старaславянскага сінтаксісу ў сучасных славянскіх (рускай і беларускай) мовах (рэферат).

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

Горшков А.И. Старославянский язык. М.,1974.
Груцо А.П. Старославянский язык. Мн.,1999.
Иванова Т.А. Старославянский язык. М.,1977.
Каўрус А.А., Круталевіч М.М. Уводзіны ў старaславянскую мову. Мн., 1998.
Каўрус А.А., Круталевіч М.М. Стараславянская мова. Мн.: Бел.навука, 2005. – 386 с.
Кривчик В.Ф., Можейко Н.С. Старославянский язык. Мн.,1985.
Круталевіч М.М. Матэрыялы да лекцый па стараславянскай мове. Вучэбны дапаможнік. Мн.,1995.
Селищев А.М. Старославянский язык. Ч.1,2. М., 1951-1952.
Супрун А.Е. Старославянский язык. Мн.,1991.
Хабургаев Г.А. Старославянский язык. М.. 1974; 2-е изд., перераб. И доп. М.,1986.

Дапаможнікі для практычных заняткаў

Горшков О.В., Хмелевская Т.А. Сборник упражнений по старославянскому языку. М., 1985.
Дементьев А.А. Сборник задач и упражнений по старославянскому языку. М., 1975.
Жалуновіч А.А. Практыкум па стараславянскай мове для студэнтаў БУК. Мн.: БУК, 1996 – 18 с.

Дадатковая

Актуальные проблемы изучения и преподавания старославянского языка. М., 1984.
Беседина-Невзорова В.П. Старославянский язык. Харьков, 1962.
Вайан А. Руководство по старославянскому языку. М.,1952.
Елкина Н.М. Старославянский язык. М., 1960.
Карский Е.Ф. Надпись Самуила 993./ У кн.: Карский Е.Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. М., 1962. – С.569-603.
Карский Е.Ф. Листки Ундольского, отрывок кирилловского евангелия. / У кн.: Карский Е.Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. М., 1962. – С.565-568.
Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. М.,1979.
Кондрашов Н.А. Славянские языки. 3-е изд., перераб. И доп. М.,1986.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Львов А.С. Очерки по лексике памятников старославянской письменности. М., 1966.
Метвеева-Исаева Л.В. Лекции по старославянскому языку. / Под ред. В.И.Кодухова, В.В.Степановой. М., 1958.
Мейе А. Общеславянский язык. М., 1955.
Никифоров С.Д. Старославянский язык. М., 1955.
Новикова А.С. Старославянский язык. М., 1984.
Супрун А.Е., Калюта А.М. Введение в славянскую филологию. Мн., 1981.
Супрун А.Е. Праславянский язык. Мн.,1993.
Супрун А.Е. Славянские числительные. Мн., 1969.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ